

В статье охарактеризованы сущность и функции подготовки студентов в системе высшего педагогического образования, выделены аспекты формирования у студентов готовности к социальной деятельности.

The article contains the characterization of the basis and functions of preparing students social activities of students in the system of higher pedagogical education, there were distinguished aspects of students' preparation to social activity.

NOGIRONLIKKA EGA BO'LGAN BOLALARNING ME'YORIDA RIVOJLANAYOTGAN TENGDOHLARI JAMOASIGA INTEGRATSIYASI

G.Tasbaeva – assistent o'qituvchi

L.Achilbayeva- defektologiya yo'nalishi I-kurs talabasi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: sog'lom ona- sog'lom bola, ijtimoiy moslashuv, kompensatsiya, ijtimoiy-psixologik reabilitatsiya, anomaliya, genetik, irsiy omillar, integratsiya, adaptatsiya.

Ключевые слова: здоровая мать-здоровый ребёнок, социальная адаптация, компенсация, социальная психологическая реабилитация, аномалия, генетик, наследственные факторы, интеграция, адаптация.

Key words: healthy mother-healthy child, social adaptation, compensation, social psychological rehabilitation, anomaly, genetics, hereditary factors integration adaptation.

Mamlakatimizda birinchi Prezidentimiz rahnamoligida istiqlolning dastlabki yillaridan boshlab aholi salomatligini mustahkamlash, barkamol avlodni tarbiyalash masalasi davlat siyosati darajasiga ko'tarilib kelindi. Uning tashabbusi bilan e'lon qilingan "Sog'lom ona –sog'lom bola" "Oila yili", "Ayollar yili", "Sog'lom avlod yili", "Ona va bola yili", "Sihat-salomatlik yili", "Yoshlar yili", "Barkamol avlod yili", "Mustahkam oila yili" munosabati bilan qabul qilingan davlat Dasturlari o'zaro uzviylik kasb etdi.

Bu olijanob maqsad yo'lida qilingan ulkan ishlar bolalarimizning sog'lom tug'ilishi va ulg'ayishi, onalik va bolalikni muhofaza qilish, ijtimoiy himoyani kuchaytirish, ta'lim tizimini takomillashtirish, qolaversa, bolalar sportini rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlardir. Sog'lom bola sog'lom va ahil oilada kamol topadi. Oilalarni mustahkamlash, sog'lom avlodni voyaga yetkazish uchun esa mamlakatimizda salmoqli ishlar amalga oshirilayotganini hech kim inkor etolmaydi. Birinchi galda onalarning sog'lig'ini muhofaza qilishga, xususan, ayollarimizni qadrlashga keng e'tibor berilmoqda, cheksiz g'amxo'rliklar ko'rsatilmoqda. Ayollarimizni turli kasalliklardan himoya qilish, og'ir ishlardan xalos etish nafaqat jamiyatning, balki er kishining ham burchi ekanligi qat'iy qilib qo'yilgani dunyoning birorta mamlakatida uchramasa kerak. Shu bilan birga, birinchi Prezidentimiz ta'lim-tarbiyaga e'tibor qaratib, bu boradagi quyidagi vazifalarni ko'rsatib bergan edi: "Xalq ta'limi, yosh avlodga ta'lim va tarbiya berish sohasi tubdan yangi yondashuvlar talab qiladi. Bolalarni maktabgacha tarbiya muassasalar bilan ta'minlashda keskin burilishga erishish zarur"[1].

Hozirda rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarni ta'lim-tarbiya, ijtimoiy moslashuvi va integratsiyasi muammosi eng dolzarb va murakkab nazariy va amaliy muammolardan biridir. Bir tomondan, nogironlikka ega odamlarga ularni jismoniy, psixik va intellektual imkoniyatlaridan qat'iy nazar ijtimoiy e'tiborni oshishi, ikkinchi tomondan, demokratik, fuqarolik jamiyatiga xos bo'lgan shaxs qadr-qimmatini va huquqlarini himoyalash zaruriyatining oshishi – mazkur guruh odamlarining psixologik-pedagogik ishi dolzarbligini belgilaydi. Nogironlik muammosini jismoniy bartaraf etish, salbiy munosabat, "kamchilikli, majruh a'zolari" jamiyatdan chetlatishdan imkoniyati cheklangan shaxslarni integratsiyalash hamda to'siqlarsiz hayot faoliyati muxitini yaratish zarurati tomon rivojlanishi kuzatilmoqda. Boshqacha qilib aytganda, hozirgi kunda nogironlik – bir inson yoki odamlar guruhi emas, butun jamiyat muammosidir. L.S.Vigotskiyning yozishicha: "Shaxs taqdirini hal etishda nuqsonning o'zi emas, u orqali yuzaga keluvchi ijtimoiy oqibatlar, uning ijtimoiy-psixologik realizatsiyasi eng asosiy rol ni o'ynaydi. Shu kabi kompensatsiya jarayoni ham kamchilikni to'g'ridan-to'g'ri to'ldirishga emas, u sababli kelib chiqqan muammolarni bartaraf etishga yo'naltiriladi"[2].

Shunday qilib, bir xil psixik yoki jismoniy kamchilikka ega ikki bola jamiyatda bir-biridan tubdan farq qiluvchi rollarga ega bo'lishlari mumkin: biri jamiyatning faol a'zosi, jamiyat rivojiga hissa qo'shib va to'laqonli hayot kechirsa, ikkinchisi boshqalarga to'liq qaram, o'zini inkor qilingan deya his qilib hayot kechirishi mumkin.

Jamiyat ongida va ommaviy aloqa vositalari inikosida nogiron bolalar muammosi ko'p hollarda bolani turli jismoniy va aqliy kasalliklar bilan dunyoga kelishi oila uchun katta jarohat bo'lgan achenarli va baxtsiz mavjudot sifatida aks etadi. BMT ma'lumotlarga ko'ra, dunyoda psixik va jismoniy rivojlanishda nuqsoni bo'lgan odamlar soni taxminan 450 millionga yetib, bu sayyoramiz aholisini 1/10 qismini tashkil etadi.

Xalqaro sog'liqni saqlash tashkiloti(XSST) ma'lumotlariga ko'ra, dunyoda mazkur guruh aholisi 13%ga yetib(3% bolalar intellektual kamchiliklar bilan, 10% bolalar boshqa psixik va jismoniy kamchiliklar bilan tug'iladi), dunyoda 200 millionga yaqin imkoniyati cheklangan bolalar yashaydi.

Bolaning xoh ona qornida, xoh tug'ilganidan keyin rivojlanib borishi uchun zarur bo'lgan ma'lum shart-sharoitlarning buzilishi turli xil anomaliyalarga, ya'ni jismoniy yoki ruxiy nuqsonlar, kamchiliklarga olib kelishi mumkin.

Rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalar turli toifadagi nuqsonlarni o'z ichiga oladi. Ular quyidagilardir: [3]

1) eshitish kamchiliklariga ega bo'lgan bolalar (tug'ilishdan kar, zaif eshituvchi bolalar", keyinchalik zaif eshituvchi bo'lib qolgan bolalar);

2) ko'rish qobiliyati zaif (ko'zi ojiz, zaif ko'ruvchi bolalar);

3) ko'zi ojiz-kar-soqov bolalar;

4) Intellektual rivojlanishning buzilishi. Bu toifaga bosh miyaning tug'ma yoki 2-3 yoshgacha bo'lgan davrdagi orttirilgan jarohatlanish, psixik kasallik (epilepsiya, shizofreniya va b.q.)i natijasidagi aqliy va psixik rivojlanishning buzilishi kiradi. Bilish faoliyatining buzilishi mazkur toifaning asosiy me'zoni xisoblanadi;

5) og'ir nutqiy nuqsonlari mavjud bolalar. Yengil darajadagi nutq nuqsonlari (talaffuz, o'qish va yozuv buzilishlari) ko'pgina bolalarda kuzatiladi. Shu bilan birga ular og'ir darajadagi nutq nuqsonlari ko'rinishida ifodalanishi mumkin bo'lib, bunda bolalar umumta'lim maktabi dasturini o'zlashtirishda qiyinchiliklarga duch kelishi yoki umuman o'zlashtira olmasligi mumkin;

6) harakat-tayanch a'zolarida kamchiliklari bo'lgan bolalar. Bu toifaga bolalar serebral falajlari ham kiradi. Harakat kamchiliklari turli shakllarda: harakatsizlik(falaj, parezlar), giperkinez(ixtiyorsiz harakatlar) kuzatiladi. Shu bilan birga ular turli darajadaga og'irlikda – koordinatsiyaning yengil buzilishlaridan to'liq harakatsizlikgacha namoyon bo'lishi mumkin;

7) ruxiy rivojlanishni buzilishi. Bu toifaga psixik rivojlanishning orqada qolishi, zararlanishi va disgarmonik tipda rivojlanishi kiradi. Psixik rivojlanishning buzilishi turli og'irlik darajadagi muloqot, xulq-atvor muammolarida, moslashuv qiyinchiliklarida (atrofdagilar bilan aloqani umuman yo'qligidan yangi sharoitga moslashishdagi yengil qiyinchiliklarga) namoyon bo'lishi mumkin. Psixik rivojlanishi buzilgan bolalar intellekti saqlangan bo'lishi mumkin, lekin ko'pincha nuqsonni og'ir darajalarida intellektning ikkilamchi kamchiliklari kuzatiladi(ya'ni, birlamchi kamchilik oqibatida kelib chiqadi)

Kelib chiqish sabablariga ko'ra har qanday anomal rivojlanish tug'ma yoki turmushda orttirilgan bo'lishi mumkin.

Tug'ma anomaliyalar ko'p jihatdan xomilador onaning sog'lig'i va yashash sharoitiga bog'liq. Ona qornidagi xomilaning rivojlanishiga infeksiya, intoksikatsiya, shikastlanish va boshqa omillar ta'sir etishi mumkin. Onaning xomiladorlik davrida turli xil kasalliklar bilan og'rishi, uzboshimchalik bilan turli dori darmonlarni bilar-bilmas iste'mol qilishi bolaning anomal bo'lib tug'ilishiga sabab bo'lishi mumkin.

Tug'ma anomaliyalar genetik, ya'ni irsiy omillar ta'siriga ham bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan eshitish, ko'rish analizatori faoliyatining buzilishi, aqliy zaifliklarning nasldan bolaga O'tishi ham kuzatiladi (Daun kasalligi, rezus faktorning mos kelmasligi va boshqalar).

Ota-onalarning alkogolizm, narkomaniya, toksikomaniyalari ham bolaning nuqsonli bo'lib tug'ilishiga olib kelishi mumkin.

Turmushda orttirilgan anomaliyalar bola organizmiga tug'ilish vaqtida va undan keyingi davrlarda zararli omillar ta'sir etishi

natijasida vujudga keladi. Tug'ruq vaqtida miya shikastlanishi, bolaning tug'ruq yo'llaridan uzoq O'tishi, vakuum-ekstraktor yoki ombur solinishi, bolaning kindigi O'ralib, bo'g'ilib qolishi (asfiksiya) va boshqalar, ba'zan uning anomal rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Bolaning juda yoshligida turli kasalliklar bilan og'rishi, masalan, meningit, meningoensefalit, otit, markaziy nerv sistemasining shikastlanishi va boshqa shu singari dardlarni boshidan kechirishi ham anomal rivojlanishiga sabab bo'lishi mumkin.

“Integratsiya” tushunchasi ingliz tilidan olingan bo'lib, integrative – qo'shiluvchi, birlashuvchi, integration – qo'shilish, birlashish degan manoni bildiradi. Volferen Bergerning yozishicha: “Integratsion ta'lim bu – segregatsion ta'limning aksi bo'lib, bunda maxsus ehtiyojga ega bolalar umumta'lim muassasalari tizimiga kiritiladi”.

Integratsiya keng, ma'noda ijtimoiy integratsiya yoki jamiyatga integratsiya va pedagogik integratsiya yoki ta'limga integratsiyani o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy integratsiya – rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolani ijtimoiy munosabatlar va xatti-harakatlarning umumiy tizimiga ijtimoiy adaptatsiyasidir. Nogiron bolani jamiyatga integratsiyasi muammosi bir tomondan, psixik va jismoniy rivojlanish kamchiliklarini mavjudligi bilan, ikkinchi tomondan ijtimoiy munosabatlar tizimini mukammal emasligi, ya'ni ba'zi talablarini ma'lum darajada keskinligi xayot faoliyati cheklangan bola uchun o'ta olmaydigan to'siqqa aylanishi bilan ifodalanadi. Nogironlarni jamiyatga integratsiyasining ikki yondashuvi mavjud. Birinchi yondashuv nogironni jamiyatga integratsiyasini mavjud atrof muxit shart-sharoitlarga moslashishini nazarda tutadi. Albatta, mazkur yondashuv bir tomonlama va juda tordir. Ikkinchi yondashuv nogironni jamiyatga kirishga tayyorlash va jamiyatni nogiron bolani

qabul qilishga tayyorlashni nazarda tutadi. Nogironni jamiyatga kirishga tayyorlash bo'yicha ko'pgina ishlar amalga oshirilgan bo'lsada, jamiyatni nogiron bolani qabul qilishga tayyorlash bo'yicha ishlar endi muxokama qilinmoqda.

T.V.Furyayeva bolalar integratsiyasining to'rt turini (jismoniy, funksional, ijtimoiy va ijtimoiy-etal) ajratib ko'rsatgan.

Jismoniy integratsiya – bolalarni bir binoda faoliyat ko'rsatishi. Muallifning ta'kidlashicha, integratsiyaning bu turi bolalar dunyolari orasidagi masofani qisqartirishning boshlang'ich davridir.

Funksional va ijtimoiy integratsiya uchun predmet-fazoviy birlashuv xosdir. U predmetli munosabatlar, shaxslararo aloqalar, muloqotni tashkil etish orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiy-etal integratsiya ijtimoiy masofalarni to'liq qisqarib ketishi, faoliyatdagi tengquqlilik hamkorlik, subyekt-subyekt munosabatlarini nazarda tutadi.

Ijtimoiy adaptatsiya – o'zgaruvchan xayot sharoitlariga insonni moslashish qobiliyati bo'lib, u ijtimoiylashuv va integratsiyaning muxim mexanizmidir. Ijtimoiy adaptatsiya turli faoliyatlar(o'yin, muloqot, o'qish, mehnat) va insonni o'zini anglash jarayonida amalga oshadi. Mazkur faoliyat turlari bir vaqtning o'zida xayotning turli bosqichlarida adaptatsiya vositalari, maqsadlari va natijalari sifatida xizmat qiladi. Inklyuziv ta'lim bu – davlat siyosati bo'lib, nogiron va sog'lom bolalar o'rtasidagi to'siqlarni bartaraf etish, maxsus talimga muhtoj bolalarni rivojlanishidagi nuqsonlari yoki iqtisodiy qiyinchiliklaridan qat'iy nazar ijtimoiy hayotga moslashtirishga yo'naltirilgan umumta'lim jarayoniga qo'shishni ifodalovchi ta'lim tizimidir. O'zbekistonda bolalarning tug'ilishi, unib-o'sishi, kamolga yetishigacha bo'lgan barcha davri davlatimizning doimiy nazoratida, diqqat-markazida. Davlat e'tiborida voyaga yetgan bola esa uning haqiqiy farzandi bo'lib ulg'ayadi.

Adabiyotlar

1. Karimov I.A “Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch” -Toshkent: 2008.
2. Raxmanova V.S “Maxsus pedagogika” -Toshkent: 2004.
3. Raxmanova V.S “Defektologiya asoslari” -Toshkent: 2012.
4. Po'latxo'jayeva M.R “Defektologiyaning klinik asoslari” -Toshkent: 2014.

РЕЗЮМЕ

Maqolada rivojlanishda nuqsoni bo'lgan bolalarning asosiy muammolarini, nogironlikning kelib chiqish sabablarini o'rganish, Integratsiya tushunchasini aniqlash, samarali integratsiya shartlarini ajratib olish yoritilgan bo'lib, pedagog va defektolog olimlarning yosh avlod ta'lim tarbiyasiga oid qarashlari bilan tanishish mumkin.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются выявление и изучение причин возникновения инвалидности при развитии у детей с отклонениями, их интегрирование и объяснение. Изучаются мнения учёных педагогов и дефектологов по поводу воспитания и образования молодого поколения.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the causes of disability in the development of children with deviations, their integration and explanation. The author of the article also studies the opinions of scholars and defectologists on the issues of upbringing and education of young generation.

ОЛИЙ ПЕДАГОГИК ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА АХБОРОТ ТАЪЛИМИ МУҲИТИДАН ФЙДАЛАНИШНИНГ ПЕДАГОГИК ШАРТЛАРИ

У.Н.Тайлаков - *Халқ таълими вазириликнинг “Зиёнет” бўлими бошлиғи*
Ўзбекистон Республикаси Тошкент шаҳри

Таянч сўзлар: ахборот-коммуникация технологиялари, ахборот таълим муҳити, глобаллашув, инфратузилма, интеграция, интернет ресурслари

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, информационно-образовательная среда, глобализация, инфраструктура, интеграция, интернет ресурсы.

Key words: information and communication technologies, information educational environment, globalization, infrastructure, integration, Internet resources.

Бугунги кунда жамиятнинг тезкор ахборотлашуви, инсонларнинг ахборотларга эга бўлишга интилиши кишилик жамияти цивилизациясининг бевосита кейинги тараққиётини ривожлантириш ва бошқаришнинг фаолиятли-тизимли қонуний жараёни сифатида эътироф этилмоқда. Янги асрнинг боши инсон ижтимоий ҳаёти тараққиёти саноатлашган жамиятдан ахборотлашган жамиятга, бошқача айтганда, “билимлар жамияти” га жадал суръатларда ўтиши билан рамзий маъно касб этади.

«Глобаллашув» атамаси кейинги пайтларда амалга оширилаётган барча олий таълим тизимига доир илмий тадқиқотларда кўзга ташланади [1,2,4,6]. Таълимдаги ҳамкорлик фаолиятга бутун дунё аҳолиси томонидан эркин ва демократик жамият барпо этиш гарови, дунёда тинчликни сақлаш, тараққиётни кафолатлаш омили сифатида қаралади.

Агар жамиятни ахборотлаштиришнинг илк босқичларида миллий ахборот таълим муҳитларини шакллантиришга асосий эътибор қаратилган бўлса, ҳозирги кунда биз бу жараёнинг ягона интеграциялашган халқаро таълим муҳитини яратишга бўлган интилишга қўчганлигининг гувоҳи бўламиз. Бу жараёнда асосий эътибор таълим муассасалари ахборот муҳитини шакллантиришга йўналтирилади [2,3,5,6].

Маълумки, ахборот-коммуникация технологияларини ривожлантириш ҳамда кенг қўламда қўллаш ҳажон тараққиётининг глобал тенденцияси ҳисобланади. Янги технологиялар кун сайин ривожланиб, мамлакатда ахборотлаштириш жараёни тез суръатлар билан ривожланаётган айни даврда таълим муассасалари ахборот таълим муҳитини

яратишга эътибор қаратилмоқда. Аммо ахборот ва коммуникация технологияларининг жадал суръатлар билан ривожланишига қарамай, таълим тизимига замонавий технологияларни, ўқитишнинг янги методлари, шакллари ва воситалари бўйича педагогик тадқиқотлар натижаларини жорий этиш даражасини етарли, деб бўлмайди.

“Ахборотлашган таълим муҳити” тушунчасига турли қарашлар ва тақлифлар мавжуд бўлиб, унга интернет таълим федерацияси материалларига асосланиб қуйидаги таърифни бериш мумкин:

Таълим муассасасининг ахборотлашган муҳити таълим жараёни самарадорлигини оширишга қаратилган ахборот технологияларининг тизимли интеграциясини таъминловчи махсус ташкил этилган компонентлар мажмуасидир.

Олий педагогик таълим муассасаларининг ахборот муҳити таълим жараёнида бевосита талабани ўраб турган ахборотлар тизими муҳитидаги фаолияти билан боғлиқликда амалга ошади.

Олий педагогик таълим муассасалари ахборот таълим муҳити технологик жиҳатдан ахборотни анъанавий ва электрон ташувчилар, компьютер-телекоммуникацион технологиялар, виртуал кутубхоналар, базалар манбаи, ўқув-услубий мажмуалари ва бошқа кенг қўламли дидактик аппаратлар интеграцияси асосига қурилади. Юқоридагилар билан бирга у қуйидаги модуллардан ташкил топади:

1. ОТМ администратори.
2. ОТМ ўқув ишлар бўйича проректори.
3. ОТМ «Ўқув бўлими» бошлиғи.
4. ОТМ «Ўқув бўлими» инспектори.